

Національна
академія наук України

Інститут
української археології та джерелознавства
імені М. С. Грушевського

Історико-меморіальний музей
Михайла Грушевського

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

Видавництво "Світ"
<http://svit.gov.ua/>

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

ТВОРИ у 50 томах

Видавнича рада:

Борис ПАТОН — голова
Любомир ВИНАР • Іван ДРАЧ • Аркадій ЖУКОВСЬКИЙ
Володимир ЛИТВИН • Олексій ОНИЩЕНКО • Сергій ПЛОХІЙ
Френк СИСИН • Ярослав ЯЦКІВ

Головна редакційна колегія:

Павло СОХАНЬ — головний редактор
Ігор ГИРИЧ — відповідальний секретар
Сергій БІЛОКІНЬ • Геннадій БОРЯК • Віктор БРЕХУНЕНКО
Галина БУРЛАКА • Василь ДАНИЛЕНКО • Микола ЖУЛИНСЬКИЙ
Мирон КАПРАЛЬ • Олександр КУЧЕРУК • Олександр МАВРІН
Ігор МЕЛЬНИК • Надія МИРОНЕЦЬ • Юрій МИЦІК
Всеволод НАУАКО • Світлана ПАНЬКОВА • Руслан ПИРІГ
Валерій СМОЛІЙ • Василь УЛЬЯНОВСЬКИЙ • Ярослав ФЕДУРУК
Андрій ФЕЛОНЮК • Варвара ШУЛЬГА

Михайло ГРУШЕВСЬКИЙ

Том 4

Книга II

Серія

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ ТВОРИ

(листопад 1918 р. — жовтень 1926 р.)

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ
MYKHAILO HRUSHEVSKY DIGITAL ARCHIVES

ЛЬВІВ
ВИДАВНИЦТВО
“СВІТ”
2013

УДК 94(477)
ББК 63.3(4УКР)
Г91

*Випущено на замовлення
Державного комітету телебачення і радіомовлення України
за програмою «Українська книга» 2013 року*

*Затверджено Вченою радою
Інституту української археографії та джерелознавства
імені М. С. Грушевського НАН України*

Упорядник, автор передмови: *Світлана ПАНЬКОВА*
Автори коментарів: *Олена БОЙКО, Мар'ян МУДРИЙ, Світлана ПАНЬКОВА*

Видавництво "Світ"

<http://svit.gov.ua/>

ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-847-3 (Т. 4. Кн. II)

- © Інститут української археографії та джерелознавства імені М. С. Грушевського НАН України, 2013
- © Панькова С. М., передмова, 2013
- © Бойко О. Д., Мудрий М. М., Панькова С. М., коментарі, 2013
- © Видавництво "Світ", дизайн та художнє оформлення, 2013

РОЗДІЛ I

СТАТТІ, ВМІЩЕНІ
В УКРАЇНСЬКИХ ЖУРНАЛАХ ТА ГАЗЕТАХ
(«ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК»,
«ГРОМАДА», «ЖИТТЯ ПОДІЛЛЯ»,
«СЕЛО», «НОВЕ ЖИТТЯ»)
(листопад 1918 р. — квітень 1919 р.)

В ДВАНАДЦЯТУ ГОДИНУ

Нарешті зібрався так довго сподіваний селянський з'їзд Кам'янецьчини. Скільки дорогого часу загублено, скільки цінних можливостей утрачено в бюрократичній тяганині й пошукуваннях за законом, який десь загубився в міжвідомствених мандрівках. Але краще тепер ще, ніж ніколи! Хоч і в дванадцяту годину, все-таки приступає до організації власті трудовий нарід, щоб врятувати бодай місцеву організацію в небезпеці, розпаду й анархії. При паралічі центру якнайбільше організаційної енергії, якнайбільше творчої сили і волі до влади мусить виявитись на місцях. Нема нічого більше небезпечного, як чекати проводу, інструкцій, розпоряджень з центру в таких небезпечних моментах, коли центр тратить всякий вплив на хід справ і можливість орудування ними. В тих тяжких обставинах, які ми перебуваємо, весь рятунок в самодіяльності дрібних місцевих клітин нашого національного організму, і може бути, що такий період відродження українського державного життя з місць, з дрібних місцевих організацій лежить перед нашою країною, довгий і затяжний. Треба бути готовим і для таких можливостей і узброїти наш нарід відповідними засобами, щоб він вийшов з нього побідно. Нехай же се зробить нинішній селянський з'їзд!

ПРИВІТ

По шести роках невольної неприсутності я знову ходжу по галицькій землі, котрій віддав двадцять найкращих літ свого життя і праці, бачу і чую тих людей, з котрими працював стільки років. Вітаю цю землю — тепер «Західну область Української Народної Республіки». Вітаю її визволення від польської шляхти і австрійської бюрократії. Вітаю перші плоди нового життя, що починають проколюватись на сім ґрунті, зрошенім потом і кров'ю стількох поколінь нашого трудового люду, його змагань за свободу і людське життя!

Так, починають! Я се ясно бачу, пробувши два тижні в новій Галичині. Бачу, що тверді лекції життя вчать навіть найбільш відсталих, найбільш твердих його учеників. Бачу, що й ті, які вважали розпад Австрії й відокремлення Галичини тільки переминаючим епізодом, а й ті, які рахували, що революція полягає в простій заміні чорно-жовтої фани синьо-жовтою, а формули «в ім'я його величества цісаря» — словами «іменем Української Республіки». І особливо бачу, як швидко орієнтуються в нових, змінених обставинах широкі маси українського селянства і робітництва.

Скажім щиро, без гніву, що як і на Вкраїні Наддніпрянській, так і на Наддністрянській, може, ще більше, інтелігенція не знайшлась на відповідній висоті, коли обставини дали їй керму* в новій Українській Республіці, й не годна була в величезній своїй більшості, за вимогами хвилі, за завданнями, нею поставленими. Вона занадто зрослась з старими ц[ісарськими] і к[оролівськими] часами, з їх формами й навичками, їх способом думання і оцінювання всього

дооколишнього. Народні маси, як не розумом, то інстинктом краще відчують безповоротну загибель старих форм і відносин й потребу нових доріг.

Вони ждуть від інтелігенції, щоб вона вказала їм сі дороги, знайшла форми, відповідні духові нового часу. Ждуть терпеливо, але, кінець кінцем, починають нетерпеливитися, не бачучи ніякої нової творчості, нового духу в її роботі.

Сю «святу тривогу» починають помічати і в провідних інтелігентних кругах, я се бачу. Треба витягнути з неї відповідні висновки і піти назустріч народним бажанням, щиро і сміливо, не оглядаючися на чужу опінію — Антанти чи іншої якоїсь сторонньої сили, не боячись запідозрювань в «більшовизмі», котрими воюють всі оборонці пережитого і будуть воювати, як обережно не йти назустріч вимогам часу.

Заховати живу, непохитну зв'язь з своїм народом, з робучими його масами, їх довір'я в усіх можливих змінах і з ними вийти на новий шлях або впасти на дорозі до нового життя — се те найважливіше, найцінніше, що мусить бути заховане й збережене, і сим завданням повинні орієнтуватись усі, хто хоче зістатись гідним свого краю і свого народу і тих великих і грізних часів, які вони переживають.

І я бажаю се українській інтелігенції західної області, щоб в нинішню відповідальну хвилю зрозуміла се і виставила наперед людей, які б уміли зв'язатися тісно з своїми масами, й повела велике завдання будови Народної Республіки влучно і сміло в неослаблیم єднанні з ними!

Привіт

Вперше опублікована в газеті: Нове життя (Станіславів). — 1919. — Ч. 88. — 17 квітня. — С. 1.
Підпис: *М.Грушевський*.

Подається за першодруком.

У своїй статті «В першій делегації Української партії соціалістів-революціонерів (Квітень 1919 р. — лютий 1920 р.)» (див. у цьому томі) М.Грушевський детально описує обставини свого перебування у Кам'янці та мотиви від'їзду за кордон. Там само він вказує дату виїзду — 20 березня 1919 р. (насправді ж, як повідомляли місцеві газети, М.Грушевський виїхав 31 березня). Закордонний паспорт був виданий Подільським губернським комісаром УНР 8 березня 1919 р. (документ зберігається в Національному музеї історії України, копія — в Історико-меморіальному музеї Михайла Грушевського). В дорозі, яка лежала через Галичину, М.Грушевського супроводжував В.Січинський. На шляху потяга до Станіслава він організовував зустрічі вченого з делегаціями членів уряду ЗУНР, військових, діячів різних політичних партій. З цього приводу згадував: «Звичайно, навал подорожуючих був величезний і треба було уживати різних трюків, щоб відвернути увагу пасажирів від купе, де сидів М.Грушевський... За Тернополем подорож була вже спокійніша. На одній з вузлових станцій командування Галицької армії наказало дочепити до потягу для Грушевського невеликий салон-вагон. Відтоді М.Грушевського почали частіше відвідувати різні делегації і представники української влади. Коли поїзд прибув до Станіслава, Грушевського зустріла делегація ЗУНР майже в цілому складі всіх міністрів» (цит. за: *Логвіна В. М. С. Грушевський, Є. І. Січинський та В. Ю. Січинський: перехрестя долі // Освіта, наука і культура на Поділлі. Збірник наукових праць. — Кам'янець-Подільський, 2003. — Т. 3. — С. 181*). У Станіславі М.Грушевський провів два тижні, але «звістка про те, що на Великодніх святах має зібратись конференція Інтернаціоналу в Амстердамі, змушувала мене якомога шпихити до Праги, щоб посприяти звітти досліпи на сю конференцію», — повідомляв вчений у статті «В першій делегації Української партії соціалістів-революціонерів (Квітень 1919 р. — лютий 1920 р.)». Перед виїздом з України подав статтю «Привіт» до місцевої газети «Нове життя», яку редагував комітет за участі: М.Євшана, М.Ковалевського, В.Пачковського, М.Шаповала, відповідальний редактор — І.Чепига, видавець — З.Козловський.

с. 37 ...як і на Україні Наддніпрянській, так і на Наддністрянській, може, ще більше, інтелігенція не знайшлась на відповідній висоті, коли обставини дали їй керму... — йдеться про помірковану наддністрянську інтелігенцію, яка була далекою від соціалістичних ідей. До керівництва ЗУНР стали діяти, що представляли українську політичну еліту в Австро-Угорщині, були членами парламенту і т. ін. Ще у 1909—1910 рр. М.Грушевський гостро виступав з критикою їхньої діяльності у своїх публіцистичних працях, об'єднаних у збірці «Наша політика» (Львів, 1910) (*Грушевський М. Твори: У 50 т. — К., 2005. — Т. 2. — С. 251—324*).

Розділ II. СТАТТІ, ВМІЩЕНІ В ЖУРНАЛІ «L'EUROPE ORIENTALE» («EASTERN EUROPE») — ВИДАННІ КОМІТЕТУ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ (вересень — грудень 1919 р.)

Ще один звільнений край (Encore un pays libéré)

Вперше під заголовком «Encore un pays libéré» опубліковано французькою мовою у виданні: *L'Europe Orientale* (Paris). — 1919. — № 1. — 1 Septembre. — Р. 11—13, а також паралельно у англійському варіанті цього ж видання («Eastern Europe»). Підпис: *Professeur M. Hrushevski*. Англійський варіант під заголовком «Still another contry liberated» передруковано у виданні: *The Ukraine*. — London, 1919. — № 18. — Р. 2. Передрук франкомовного варіанту: *Mikhailo Hrushevskiy. Sa vie et son oeuvre*. — Paris, 1997. — Р. 131—132.

Подається вперше українською мовою у перекладі з французької О.Козак за виданням: *L'Europe Orientale* (Paris). — 1919. — № 1. — 1 Septembre. — Р. 11—13.

ЗМІСТ

с.ТЕКСТІВ с.КОМ.

Панькова С. «...НІ ХВИЛІ НЕ ВВАЖАВ СЕБЕ ЕМІГРАНТОМ,
ТІЛЬКИ ЗАКОРДОННИМ РОБІТНИКОМ НА НАШІЙ
НАЦІОНАЛЬНІЙ НИВІ»... V

Розділ I. СТАТТІ, ВМІЩЕНІ В УКРАЇНСЬКИХ ЖУРНАЛАХ ТА ГАЗЕТАХ («ЛІТЕРАТУРНО-НАУКОВИЙ ВІСТНИК», «ГРОМАДА», «ЖИТТЯ ПОДІЛЛЯ», «СЕЛО», «НОВЕ ЖИТТЯ») (листопад 1918 р. — квітень 1919 р.)

Роковини 20/7 падолиста 1917	3	375
По шкоді	5	376
Від редакції	14	380
Україна окремішна	15	381
Відродження Української Республіки	23	383
Об'єднання України Наддніпрянської і Надністрянської	25	385
Метеор	27	386
Спільний фронт	29	388
Оздоровлення громадського життя	31	390
Шевченкові роковини	32	390
Шевченкове слово	34	391
В дванадцятю годину	37	391
Привіт	37	392

Розділ II. СТАТТІ, ВМІЩЕНІ В ЖУРНАЛІ «L'EUROPE ORIENTALE» («EASTERN EUROPE») — ВИДАННІ КОМПІТЕТУ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ (вересень — грудень 1919 р.)

Ще один звільнений край	39	392
Огідний спадок	41	392
З'їзд народів Росії	42	395
З'їзд народів Росії	44	396
Століття нового українського театру	48	400
Хто примирить Східну Європу?	50	400
Сторіччя Великого українця	52	402

Розділ III. СТАТТІ, ВМІЩЕНІ В ЖУРНАЛІ «БОРТЕСЯ — ПОБОРЕТЕ!» — ОРГАНІ ЗАКОРДОННОЇ ДЕЛЕГАЦІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПАРТІЇ СОЦІАЛІСТІВ-РЕВОЛЮЦІОНЕРІВ (червень—липень 1920 р. — листопад 1921 р.)

Українська партія соціалістів-революціонерів та її завдання...	55	404
Шевченко як проповідник соціальної революції	57	404
Між Москвою й Варшавою	95	410
Між Москвою й Варшавою	97	411
В першій делегації Української партії соціалістів-революціонерів...	110	414
На село! (Чергові завдання української трудової інтелігенції)	150	419
Драгоманов в політичній і національній розвитку українства	169	420
Пам'яті Паризької Комуні	182	427
До наших спроб співробітництва з УСРР... (29 жовтня 1921 р.)	189	427
До редакції «Вперед»-у у Львові (29 жовтня 1921 р.)	193	428
Відкритий лист Мих[айла] Грушевського... Х.Г.Раковському (15 листопада 1921 р.)	195	431

Розділ IV. БРОШУРИ, СТАТТІ ТА ЛИСТИ, ВМІЩЕНІ В АМЕРИКАНСЬКИХ, КАНАДІЙСЬКИХ, АВСТРИЙСЬКИХ, ЧЕСЬКИХ ВИДАННЯХ, ЧАСОПИСАХ ГАЛИЧИНИ («СВОБОДА», «АМЕРИКА», «НАРОДНА ВОЛЯ», «УКРАЇНСЬКИЙ ГОЛОС», «ГРОМАДСЬКИЙ ГОЛОС», «НОВИЙ ЧАС» ТА ІНШИХ)	
(квітень—червень 1919 р. — жовтень 1926 р.)	203 435
Українська партія соціалістів-революціонерів.....	205 435
Соціальна і політична боротьба в Україні в 1917—1918—1919 рр.	208 438
Світова війна і революція. Українська Народна Республіка	230 440
Поклик [Комітету незалежної України] (26 липня 1919 р.)	235 449
Лист від професора Мих[айла] Грушевського (23 серпня 1919 р.)	236 450
Лист від М.Грушевського (2 вересня 1919 р.)	238 453
До українців в Америці (27 вересня 1919 р.)	239 455
Проект Українського соціологічного інституту	240 456
Лист від проф[есора] М.Грушевського (30 листопада 1919 р.)	242 459
Лист до американських українців (16 грудня 1919 р.)	243 461
Як допомогти старому краєві у видавництвах	248 465
За Галичину! Відозва до світової демократії... (31 грудня 1919 р.)	250 466
Роковини української незалежності	257 469
До народів цивілізованого світу (15 січня 1920 р.)	259 471
Життєва сила народу	262 473
В справі Українського соціологічного інституту (12 березня 1920 р.)	264 473
Горю України. Лист до американських українців (18 березня 1920 р.)	266 474
Життя Михайла Грушевського від вибуху війни	269 475
Україна, Польща й Росія	273 486
Культурна криза на Україні	276 490
Ліквідація Комітету незалежної України	278 490
Лист від проф[есора] М.Грушевського (20 березня 1921 р.)	283 495
[Лист до Українського музичного товариства «Запорозжя» в Ньюарку] (29 квітня 1921 р.)	288 497
Листи до молоді...	288 498
Від Мих[айла] Грушевського. До шановних земляків в Америці (20 листопада 1921 р.)	303 504
На Новий рік (1 січня 1922 р.)	310 507
З недавнього минулого	312 508
Лист від М.Грушевського (10 квітня 1922 р.)	316 513
Духа не угашайте!.. (19 липня 1922 р.)	318 516
Братам в Америці (10 грудня 1922 р.)	324 519
До Українського Червоного Хреста в Канаді (24 грудня 1922 р.)	328 521
До шан[овних] земляків в Америці [не пізніше 4 квітня 1923 р.]	328 523
В ім'я української культури і українського імені... [бл. 26 квітня 1923 р.]	332 525
З Великої України	335 529
Пекуча справа	336 530
Ганської України не збудувати!	338 530
Від Українського соціологічного інституту	343 532
Подяка [від Союзу «Голодним України»]	344 532
До земляків в Америці (17 лютого 1924 р.)	344 533
[Виступ М.Грушевського на ювілейному засіданні...] (3 жовтня 1926 р.)	345 535

[Заключне слово М.Грушевського, виголошене на ювілейному засіданні...] (3 жовтня 1926 р.)	350	538
Одвертий лист акад[еміка] М.С.Грушевського до учасників його ювілейного свята 3 жовтня.	351	538
ДОДАТКИ	355	540
Академічний Дім.	357	540
Українське питання.	359	541
КОМЕНТАРІ	375	
ПОКАЖЧИК ІМЕН	542	
ГЕОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК	549	

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Грушевський Михайло Сергійович

Твори: У 50 томах

Том 4. Книга II

Серія «Суспільно-політичні твори»
(листопад 1918 р. – жовтень 1926 р.)

Редактор	<i>Л.Веремієнко</i>
Художнє оформлення	<i>С.Іванов</i>
Технічний редактор	<i>І.Сімонова</i>
Коректори	<i>І.Савлук, О.Тростянчин</i>

Формат 70×100/16. Папір офс. Гарн. Academy. Офс. друк.
Умови. друк. арк. 46,66. Обл.-вид. арк. 40,0.
Тираж 5000 пр. Зам. № 39Г.

Державне підприємство «Всеукраїнське спеціалізоване видавництво «Світ»
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: ДК № 2980 від 19.09.2007 р.

Друк на ТДВ «Патент»
88006 м. Ужгород, вул. Гагаріна, 101
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи: ДК № 4078 від 31.05.2011 р.

- Грушевський М.С.
Г91 Твори: У 50 т. / редкол.: П.Сохань, І.Гирич та ін.; голов.
ред. П.Сохань. — Львів : Світ, 2002. —
Т. 4. Кн. II: Серія «Суспільно-політичні твори» (листопад 1918 р.
— жовтень 1926 р.) / упоряд. С.Панькова. — 2013. — 576 с.
ISBN 978-966-603-223-5;
ISBN 978-966-603-847-3 (Т. 4. Кн. II)

Друга книга четвертого тому 50-томного зібрання праць М.Грушевського завершує серію суспільно-політичних творів і вміщує публіцистичний доробок вченого і політика 1918–1926 рр. Основний масив праць — це публіцистика еміграційного періоду історика. Діяльність М.Грушевського на чолі Закордонної делегації Української партії соціалістів-революціонерів, його політичні погляди початку 20-х років відображені в численних публікаціях вченого на сторінках заснованого ним журналу «Борітеся — Поборете!», які становлять окремий тематичний розділ книги. Цінним джерелом вивчення голоду 1921–1923 рр. в Україні стала низка листів М.Грушевського до американських та канадійських українців із закликом складати пожертви на підтримку земляків, відомостями про діяльність очолюваного ним Союзу «Голодним України».

Видання розраховане для науковців та всіх, хто цікавиться історією України.

УДК 94(477)
ББК 63.3(4УКР)

ISBN 978-966-603-223-5
ISBN 978-966-603-847-3 (Т. 4. Кн. II)